

Nerozhodnutelné problémy

Marta Vomlelová

MS 303

Definition 10.18 (Rozhodnutelný problém)

- **Problémem** P myslíme matematicky/informaticky definovanou množinu otázek kódovatelnou řetězcí nad abecedou Σ s odpověďmi $\in \{ano, ne\}$. Pokud problém definuji jakožto množinu, jde o otázku, zda vstup kóduje prvek dané množiny (např. polynom s celočíselným kořenem).
- **Problém je (algoritmicky) rozhodnutelný**, pokud existuje Turingův stroj TM takový, že pro každý vstup $w \in P$ zastaví a navíc přijme právě když $P(w) = ano$ (tj. pro $P(w) = ne$ zastaví v ne-přijímacím stavu).
- Problém který není algoritmicky rozhodnutelný nazýváme **nerozhodnutelný problém**.

'Rozhodnutelný' mluví o problémech, 'rekurzivní' o jazycích, jinak jde o 'totéž'.

Example 10.19 ('Problémy')

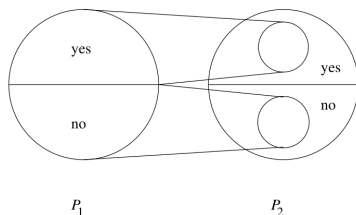
- Obsahuje vstupní slovo pět nul?
- Je vstupní slovo korektně definovaným kódem Turingova stroje v kódování výše?
- Zastaví TM kódu M nad slovem w ?
- Zastaví TM kódu w nad slovem w ?

Redukce

Definition 10.19 (Redukce)

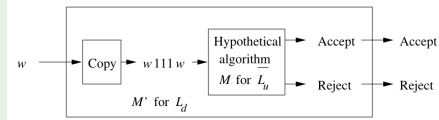
Redukcí problému P_1 na P_2 , nazýváme algoritmus R , který pro každou instanci $w \in P_1$ zastaví a vydá $R(w) \in P_2$ tak, že

- $P_1(w) = \text{ano}$ právě když $P_2(R(w)) = \text{ano}$
- tj. i $P_1(w) = \text{ne}$ právě když $P_2(R(w)) = \text{ne}$.

Example 10.20

Redukce TM pro L_d na TM pro $\overline{L_u}$:

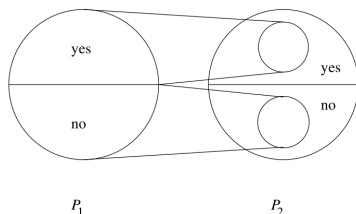
- P_1 = Nepřijímá TM reprezentovaný w vstupní slovo w ?
- P_2 = Nepřijímá TM reprezentovaný M vstupní slovo w ?

Věta o (ne)rozhodnutelnosti díky redukci

Theorem 10.19 (Redukce)

Pokud existuje redukce problému P_1 na P_2 , pak:

- *Pokud P_1 je nerozhodnutelný, pak je nerozhodnutelný i P_2 .*
- *Pokud P_1 není rekurzivně spočetný, pak není RE ani P_2 .*

Proof.

- Předpokládejme P_1 je nerozhodnutelný. Je-li možné rozhodnout P_2 , pak můžeme zkombinovat redukci P_1 na P_2 s algoritmem rozhodujícím P_2 pro konstrukci algoritmu rozhodujícího P_1 . Proto je P_2 nerozhodnutelný.
- Předpokládejme P_1 ne-RE, ale P_2 je RE. Podobně jako výše zkombinujeme redukci a výsledek P_2 k důkazu P_1 je RE; SPOR.

Problém zastavení

Definition 10.20 (Problém zastavení)

Instancí problému zastavení je dvojice řetězců $M, w \in \{0, 1\}^*$.

Problém zastavení je najít algoritmus $Halt(M, w)$, který vydá 1 právě když stroj M zastaví na vstupu w , jinak vydá 0.

Theorem (Problém zastavení)

Problém zastavení není rozhodnutelný.

Proof.

- Redukujeme L_d na $Halt$.
- Předpokládejme, že máme algoritmus (Turingův stroj) pro $Halt()$.
- Modifikujeme ho na stroj $Halt_{no}(w)$; $w \in \{0, 1\}^*$:
 - ▶ Pokud $Halt(w, w)$, spustíme nekonečný cyklus
 - ▶ jinak zastavíme.
- Otázka $Halt(Halt_{no}, Halt_{no})$ není řešitelná, proto algoritmus $Halt()$ nemůže existovat.

Směřujeme k nerozhodnutelným problémům o bezkontextových gramatikách

- Ne-rozhodnutelnost univerzálního jazyka
- redukuje na modifikovaný PCP (MPCP)
- což redukuje na PCP
- což redukuje na otázku $L(G_1) \cap L(G_2)$ pro dvě bezkontextové gramatiky
 - ▶ a další podobné otázky.

Postův korespondenční problém

Definition 10.21 (Postův korespondenční problém)

Instance **Postova korespondenčního problému (PCP)** jsou dva seznamy slov nad abecedou Σ značené $A = w_1, w_2, \dots, w_k$ a $B = x_1, x_2, \dots, x_k$ stejné délky k . Pro každé i , dvojice (w_i, x_i) se nazývá **odpovídající** dvojice.

Instance PCP **má řešení**, pokud existuje posloupnost jednoho či více přirozených čísel $i_1, i_2, \dots, i_m$ tak že $w_{i_1} w_{i_2} \dots w_{i_m} = x_{i_1} x_{i_2} \dots x_{i_m}$ tj. dostaneme stejné slovo. V tom případě říkáme, že posloupnost $i_1, i_2, \dots, i_m$ **je řešení**.

Postův korespondenční problém je: Pro danou instanci PCP, rozhodněte, zda má řešení.

Example 10.21

	Seznam A	Seznam B
i	w_i	x_i
1	1	111
2	10111	10
3	10	0

- $\Sigma = \{0, 1\}$, seznamy A,B v tabulce.
- Řešení 2, 1, 1, 3 vytvoří slovo 101111110.
- Jiné řešení: 2,1,1,3,2,1,1,3.

Částečná řešení

Example 10.22

$\Sigma = \{0, 1\}$. Neexistuje řešení pro seznamy:

	List A	List B
i	w_i	x_i
1	10	101
2	011	11
3	101	011.

Zdůvodnění:

- $i_1 = 1$, jinak by první symbol neodpovídal.
- Máme částečné řešení:
A: 10...
B: 101...

Definition 10.22 (Částečné řešení)

Částečným řešením nazýváme posloupnost indexů $i_1, i_2, \dots, i_r$ taková že jeden z řetězců $w_{i_1}, w_{i_2}, \dots, w_{i_r}$ a $x_{i_1}, x_{i_2}, \dots, x_{i_r}$ je prefix druhého (i v případě, že řetězce nejsou totožné).

Lemma

Je-li posloupnost čísel řešením, pak je každý prefix částečným řešením.

- $i_2 = 1$, řetězce
1010
101101
nesouhlasí na 4.pozici.
- $i_2 = 2$,
10011
10111
nesouhlasí
na 3.pozici.
- Je možné jen $i_2 = 3$.

A: 10101...

B: 101011...

- Jsme ve stejné pozici jako po volbě $i_1 = 1$.
- Nelze dostat oba řetězce na stejnou délku.

Modifikovaný Postův korespondenční problém MPCP

Definition 10.23 (Modifikovaný Postův korespondenční problém MPCP)

Mějme PCP, tj. seznamy $A = w_1, w_2, \dots, w_k$ a $B = x_1, x_2, \dots, x_k$. Hledáme seznam 0 nebo více přirozených čísel $i_1, i_2, \dots, i_m$ tak že

$w_1, w_{i_1}, w_{i_2}, \dots, w_{i_m} = x_1, x_{i_1}, x_{i_2}, \dots, x_{i_m}$. V tom případě říkáme, že PCP **má** **iniciální řešení**.

Modifikovaný Postův korespondenční problém: má PCP iniciální řešení?

Example 10.23

Tento PCP nemá iniciální řešení.

	seznam A	seznam B
i	w_i	x_i
1	1	111
2	10111	10
3	10	0

Proof:

- Částečné instance $\begin{matrix} 1 \\ 111 \end{matrix}$,
 $\begin{matrix} 11 \\ 111111 \end{matrix}$ se nikdy nesrovnají na stejnou délku.
- Jiné volby vedou k různým písmenům abecedy.

MPCP redukce na PCP

Lemma 10.1 (Red. MPCP na PCP)

$w \in MPCP$ má iniciální řešení, právě když má $R(w)$ řešení.

	List A	List B
i	w_i	x_i
1	1	111
2	10111	10
3	10	0

Example 10.24 (MPCP redukce na PCP.)

	List C	List D
i	y_i	z_i
0	*1*	*1*1*1
1	1*	*1*1*1
2	1*0*1*1*1*	*1*0
3	1*0*	*0
4	\$	*\$

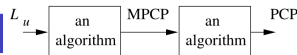
Proof:

- Vezměme nové symboly $*$, $\$$ $\notin \Sigma$.
- $\forall i = 1, \dots, k$ definujeme y_i rozšířením w_i s $*$ za každým písmenem w_i .
- $\forall i = 1, \dots, k$ def. z_i rozšířením x_i s $*$ **před** každým písmenem x_i .
- $y_0 = *y_1$, $z_0 = z_1$.
- $y_{k+1} = \$$, $z_{k+1} = *\$$.
- $i_1, i_2, \dots, i_m$ je iniciální řešení, iff $0, i_1, i_2, \dots, i_m, (k+1)$ je řešení PCP.

Nerozhodnutelnost PCP

- Chceme dokázat, že PCP je algoritmicky nerozhodnutelný.
- Redukovali jsme MPCP na PCP (minulý slajd)
- a redukuje L_u na MPCP.

Algorithm: Redukce L_u na MPCP

Konstruuje MPCP pro TM $M = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, B, F)$, který nikdy nepíše B a nejde hlavou doleva od počáteční pozice. Nechť $w \in \Sigma^*$ je vstupní slovo.

seznam A	seznam B	
#	# $q_0 w$ #	
X	X	$\forall X \in \Gamma$
#	#	
qX	Yp	pro $\delta(q, X) = (p, Y, R)$
ZqX	pZY	pro $\delta(q, X) = (p, Y, L), Z \in \Gamma$ symbol pásky
$q\#$	$Yp\#$	pro $\delta(q, B) = (p, Y, R)$
$Zq\#$	$pZY\#$	pro $\delta(q, B) = (p, Y, L), Z \in \Gamma$ symbol pásky
XqY	q	$q \in F$, přijímající stav
Xq	q	$q \in F$
qY	q	$q \in F$
$q\#\#$	$\#$	$q \in F$.

Example 10.25

Konvertujme TM

$$M = (\{q_1, q_2, q_3\}, \{0, 1\}, \{0, 1, B\}, \delta, q_1, B, \{q_3\})$$

q_i	$\delta(q_i, 0)$	$\delta(q_i, 1)$	$\delta(q_i, B)$
q_1	$(q_2, 1, R)$	$(q_2, 0, L)$	$(q_2, 1, L)$
q_2	$(q_3, 0, L)$	$(q_1, 0, R)$	$(q_2, 0, R)$
q_3	—	—	—

a vstupní slovo $w = 01$ na instanci MPCP.

seznam A	seznam B	zdroj
$q_1 0$	$1 q_2$	$z \delta(q_1, 0) = (q_2, 1, R)$
$0 q_1 1$	$q_2 0 0$	$z \delta(q_1, 1) = (q_2, 0, L)$
$1 q_1 1$	$q_2 1 0$	$z \delta(q_1, 1) = (q_2, 0, L)$
$0 q_1 \#$	$q_2 0 1 \#$	$z \delta(q_1, B) = (q_2, 1, L)$
$1 q_1 \#$	$q_2 1 1 \#$	$z \delta(q_1, B) = (q_2, 1, L)$
$0 q_2 0$	$q_3 0 0$	$z \delta(q_2, 0) = (q_3, 0, L)$
$1 q_2 0$	$q_3 1 0$	$z \delta(q_2, 0) = (q_3, 0, L)$
$q_2 1$	$0 q_1$	$z \delta(q_2, 1) = (q_1, 0, R)$
$q_2 \#$	$0 q_2 \#$	$z \delta(q_2, B) = (q_2, 0, R)$

Seznam dvojic bez B symbolu (ve dvou tabulkách)

seznam A	seznam B
#	# $q_1 0 1$ #
0	0
1	1
#	#
$0 q_3 0$	q_3
$0 q_3 1$	q_3
$1 q_3 0$	q_3
$1 q_3 1$	q_3
$0 q_3$	q_3
$1 q_3$	q_3
$q_3 0$	q_3
$q_3 1$	q_3
$q_3 \# \#$	#

MPCP simulace TM

seznam A	seznam B	zdroj
$q_1 0$	$1 q_2$	$z \delta(q_1, 0) = (q_2, 1, R)$
$0 q_1 1$	$q_2 0 0$	$z \delta(q_1, 1) = (q_2, 0, L)$
$1 q_1 1$	$q_2 1 0$	$z \delta(q_1, 1) = (q_2, 0, L)$
$0 q_1 \#$	$q_2 0 1 \#$	$z \delta(q_1, B) = (q_2, 1, L)$
$1 q_1 \#$	$q_2 1 1 \#$	$z \delta(q_1, B) = (q_2, 1, L)$
$0 q_2 0$	$q_3 0 0$	$z \delta(q_2, 0) = (q_3, 0, L)$
$1 q_2 0$	$q_3 1 0$	$z \delta(q_2, 0) = (q_3, 0, L)$
$q_2 1$	$0 q_1$	$z \delta(q_2, 1) = (q_1, 0, R)$
$q_2 \#$	$0 q_2 \#$	$z \delta(q_2, B) = (q_2, 0, R)$

- M přijímá posloupností

$q_1 0 1 \vdash 1 q_2 1 \vdash 1 0 q_1 \vdash 1 q_2 0 1 \vdash q_3 1 0 1$.

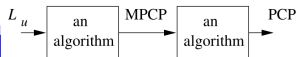
A: $\# q_1 0 1 \# 1 q_2 1 \# 1 0 q_1 \# 1 q_2 0 1 \# q_3 1 0 1 \# q_3 0 1 \# q_3 1 \# q_3 \# \#$

B: $\# q_1 0 1 \# 1 q_2 1 \# 1 0 q_1 \# 1 q_2 0 1 \# q_3 1 0 1 \# q_3 0 1 \# q_3 1 \# q_3 \# \#$

seznam A	seznam B
$\#$	$\# q_1 0 1 \#$
0	0
1	1
$\#$	$\#$
$0 q_3 0$	q_3
$0 q_3 1$	q_3
$1 q_3 0$	q_3
$1 q_3 1$	q_3
$0 q_3$	q_3
$1 q_3$	q_3
$q_3 0$	q_3
$q_3 1$	q_3
$q_3 \# \#$	$\#$

PCP je algoritmicky nerozhodnutelný

Theorem 10.20 (PCP je algoritmicky nerozhod

Postův korespondenční problém PCP je algoritmicky nerozhodnutelný.

Proof.

Předchozí algoritmus redukuje L_u na MPCP. Chceme dokázat:

- M přijímá w právě když zkonstruovaný PCP má iniciální řešení.
- ⇒ Pokud $w \in L(M)$, začneme iniciálním párem a simulujeme výpočet M na w .
- ⇐ Máme-li iniciální řešení PCP, odpovídá přijímajícímu výpočtu M nad w .
- ▶ MPCP musí začít první dvojicí.
 - ▶ Dokud $q \notin F$, mazací pravidla se nepoužijí.
 - ▶ Pokud $q \notin F$, částečné řešení je tvaru:
$$\begin{array}{l} A:x \\ B:xy \end{array}, \text{ t.j. } B \text{ je delší než } A$$
 - ▶ tedy musel skončit v přijímajícím stavu.

Algoritmická rozhodnutelnost u CFL

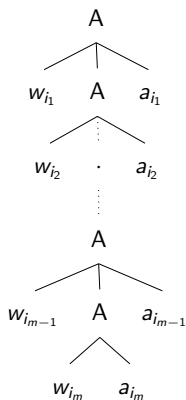
Pro bezkontextové jazyky je algoritmicky rozhodnutelné

- zda dané slovo patří či nepatří do jazyka
 - ▶ prázdné slovo zvlášť
 - ▶ pak algoritmus CYK
 - ▶ nebo otestovat všechny derivace s $2|w| - 1$ pravidly,
- zda je jazyk prázdný
 - ▶ algoritmus redukce gramatiky (ne-nenerujících a nedosažitelných), zjistíme, zda lze z S generovat terminální slovo

Nerozhodnutelnost víceznačnosti CFG

Theorem 10.21

Je algoritmicky nerozhodnutelné, zda je bezkontextová gramatika víceznačná (tj. existuje slovo jazyka gramatiky, které má dva různé derivační stromy).

Redukujeme PKP na náš problém.

Mějme instanci PCP ($A = w_1, w_2, \dots, w_k, B = x_1, x_2, \dots, x_k$), množinu indexů $a_1, a_2, \dots, a_k \in N$ a tři gramatiky G_A, G_B, G_{AB} :

$$G_A \quad A \rightarrow w_1 A a_1 | w_2 A a_2 | \dots | w_k A a_k$$

$$w_1 a_1 | w_2 a_2 | \dots | w_k a_k$$

$$G_B \quad B \rightarrow x_1 B a_1 | x_2 B a_2 | \dots | x_k B a_k$$

$$x_1 a_1 | x_2 a_2 | \dots | x_k a_k$$

$$G_{AB} \quad \{S \rightarrow A | B\} \cup G_A \cup G_B.$$

Gramatika G_{AB} je víceznačná právě když instance (A, B) PCP má řešení.

- Každé slovo v G_A má jednoznačnou derivaci (danou a_i vpravo). Podobně pro B .

Theorem 10.22 (Nerozhodnutelné problémy o CFG)

Mějme G_1, G_2 bezkontextové gramatiky, R regulární výraz. Následující problémy jsou algoritmicky nerozhodnutelné:

- 1 Je $L(G_1) \cap L(G_2) = \emptyset$?
- 2 Je $L(G_1) = T^*$ pro nějakou abecedu T ?
- 3 Je $L(G_1) = L(G_2)$?
- 4 Je $L(G_1) = L(R)$?
- 5 Je $L(G_1) \subseteq L(G_2)$?
- 6 Je $L(R) \subseteq L(G_1)$?

Průnik $L(G_1) \cap L(G_2) = \emptyset$

Proof: 1 $L(G_1) \cap L(G_2) = \emptyset$

Převédeme PKP na (1)

- zvolíme nové terminály $\{a_1, a_2, \dots, a_m\}$ pro kódy indexů

$$G_1 \quad A \rightarrow w_1 A a_1 | w_2 A a_2 | \dots | w_k A a_k | \\ w_1 a_1 | w_2 a_2 | \dots | w_k a_k$$

$$G_2 \quad B \rightarrow x_1 B a_1 | x_2 B a_2 | \dots | x_k B a_k | \\ x_1 a_1 | x_2 a_2 | \dots | x_k a_k$$

- PKP má řešení právě když $L(G_1) \cap L(G_2) \neq \emptyset$
- první část se musí rovnat, druhá (a_i) zajišťuje stejné pořadí. □

Vše $L(G) = T^*$

Proof: $L(G) = T^*$

Převédeme PKP na (2):

- zvolíme nové terminály $\{a_1, a_2, \dots, a_m\}$ pro kódy indexů

$$G_1 \quad A \rightarrow w_1 A a_1 | w_2 A a_2 | \dots | w_k A a_k | \\ w_1 a_1 | w_2 a_2 | \dots | w_k a_k$$

$$G_2 \quad B \rightarrow x_1 B a_1 | x_2 B a_2 | \dots | x_k B a_k | \\ x_1 a_1 | x_2 a_2 | \dots | x_k a_k$$

- jazyky $L(G_1), L(G_2)$ jsou deterministické,
- tedy $\overline{L(G_1)}, \overline{L(G_2)}$ jsou deterministické CFL a $\overline{L(G_1)} \cup \overline{L(G_2)}$ je CFL
- máme CFG G gramatiku s $L(G) = \overline{L(G_1)} \cup \overline{L(G_2)}$
- PKP má řešení $\Leftrightarrow L(G_1) \cap L(G_2) \neq \emptyset \Leftrightarrow L(G) = \overline{L(G_1)} \cup \overline{L(G_2)} \neq \Sigma^*$

- Poznámka: $L(G) = \emptyset$ je algoritmicky rozhodnutelné.
- CFL nejsou uzavřené na doplněk, pouze deterministické CFL ano.

Proof: 3-6

Zbylé algoritmicky nerozhodnutelné problémy.

3 Je $L(G_1) = L(G_2)$?

► Důkaz: ať G_1 generuje Σ^* .

4 Je $L(G_1) = L(R)$?

► Důkaz: za R zvolíme Σ^* .

5 Je $L(G_1) \subseteq L(G_2)$?

► Důkaz: ať G_1 generuje Σ^* .

6 Je $L(R) \subseteq L(G_1)$?

► Důkaz: za R zvolíme Σ^* .

- Poznámka: $L(G) \subseteq L(R)$ je algoritmicky rozhodnutelné

$L(G) \subseteq L(R) \Leftrightarrow L(G) \cap \overline{L(R)} = \emptyset$ a zároveň $(L(G) \cap \overline{L(R)})$ je CFL
(uzavřenost operací)

Popis nekonečných objektů konečnými prostředky

- regulární jazyky
 - ▶ konečné automaty (NFA, 2FA)
 - ▶ Nerode (rozklad), Kleene (elementární operace), pumpování
- bezkontextové jazyky
 - ▶ zásobníkové automaty ($DPDA \neq PDA$)
 - ▶ pumpování
- kontextové jazyky
 - ▶ lineárně omezené automaty
 - ▶ monotonie
- rekurzivně spočetné jazyky
 - ▶ Turingovy stroje
 - ▶ algoritmická nerozhodnutelnost

použití nejen pro práci s jazyky.